
PAŞEROJA ZIMANÊ KURDÎ*

Michael L. Chyet**

Kurte

Ev nivîs di prosesa standardkirina kurdi da li ser perspektîfa nêzîkkirina du zaravayên kurdi, soranî û kurmancî disekine. Bi berawirdkirina her du zaravayan û tesbîtîkirina hevbeşiyên çî morfolojîk çî jî leksîkal, formên hevbeş dikarin bîn bijartin û bi bikaranîna van formên hevbeş jî stratejîyeka ku hem zaravayan nêzîkî hev dike û hem jî tesîrê li hişmendîya neteweyî dike, dikare bê bidestxistin. Dema ku ev neyê kirin û zaravayek li ser zaravayekê bê ferzkirin jî dijberîya cudaker pêk tê û fêmîkirin û rêzgirtina dualî kêmtir dibe. Ji bo nêzîkkirina van du zaravayan, rêbazeka nû ku jî berawirdkirina her duyan pêk tê, hatîye pêşniyarkirin û ev yek bi mînanan hatîye ravekirin.

Peyvên sereke: Soranî, kurmancî, standardkirin, taybetmendiyên morfolojîk, pîrfîrmî.

| 249

THE FUTURE OF KURDISH LANGUAGE

Abstract

This article proposes a method for bringing the two most widely spoken Kurdish dialects, Kurmanji and Sorani, closer together, as part of the process of standardization, and this is illustrated with examples. Through the comparison of the two dialects, both morphological and lexical features can be identified. Often one dialect exhibits multiformity while the other has a single form. Notwithstanding an important exception to this method (the past participle), in general, by selecting one of the multiple forms that is closest to the other dialect's single form, the dialects can be brought closer together. This is proposed as part of an educational system designed to engender mutual respect, by teaching all Kurdish children both Kurmanji and Sorani, and in both the Latin and Arabic orthographies for Kurdish.

Keywords: Sorani, Kurmanci, Standardization, morphological features, multiformity

* Ev nivîs berê bi îngilîzî, di vir da û bi vî navî hatibû çapkirin: "The Future of the Kurdish Language: an Egalitarian Scenario," in: Joyce Blau: *L'éternelle chez les kurdes* (Paris: Institut Kurde de Paris, 2013), 169-179.

** Washington Library, US E-mail: mooklash@yahoo.com

Destpêk¹

*Seretay iş hemû yekbûn e, ewîş nabê heta her birinê ke le diî da bê sarêji nekey
(Yekbûn destpêka hemû karan e, ew jî nabe heta tu her birina dilê xwe sax neki)
Şukrî Fezî*

Her tim ji min dipirsin bê gelo kurmançî yan jî soranî bê hîlbijartin yan têkelek ji her duyan bê çêkirin. Mesele zelal e û vebijêrkeka (alternatîf) sêyem heye: Divê wekhev li kurmançî û soranîyê bê nêrin.

Ez diêşim gava dibînim ku kurd yên ku zimanên din dizanin hîni rênivîsa kurdî, bi tîpên latînî yan yên erebî, nebûne. Ez dihizirim ku divê hemû zarokên kurdan fêrî van bèn kirin weku xezîneyeka neteweyî û parçeyek ji nasnameya wan a kurdî. Ez gelekî kêfxweş bûm gava min berî çend salan dît ku Kurdsat, kanala tv'yê ya YNKê, rênivîsa latînî (bi ç û ş jî!) di weşanên xwe da bi kar tîne. Divê hêza televîzyonê di nasandina tiştên ku ji xelkî ra di esil da bîyanî ne, kêm neyê dîtin.

Ez hizra sistemêka perwerdeyê dikim ya ku tê da hemû zarokên kurdan, li seranserê Kurdistanê, wekhev hîni kurmançîyê (bi rênivîsa latînî û erebî) û soranîyê (bi rênivîsa erebî û latînî) bèn kirin. Alfabe-yeka sêyem jî heye ku kîrîlî (alfabeya “rûsî”) ye û li welatên Sovîyeta berê dihat bikaranîn. Ew îro hêdi hêdi bi alfabe-yê latînî tê guhartin. Bala xwe bidinê ku ez peyva “rênivîs” lê ne “alfabe”yê bi kar tînim. Hemberbûnêka yekbiyek, di navbera rênivîsên latînî, erebî û kîrîlî da heye û her sê, baş bi kêrî kurmançî û soranîyê jî tînin. Divê ez bibêjim ku alfabe-yeka êzdî ya kêmnaskirî jî heye.²

Bernameya perwerdeya kurdî ya ku ez hizir dikim dê beşek ji prosesêka mezintir be ya ku bi giştî tehemîla dualî û qebûlkirina cudayîyê peyda dike. Divê rêzgirtina dualî ya zaravayên hev, hezkirina jidil û zanîna zaravayên din bê çawa ji ya me cuda ye, beşêka bîngêhîn a vê bernameyê be. Bila em li dû gavên Hejarî (Ebdilrehman Şerefkendî; 1921-1991), helbestvanê soranî ji Mukrîyanê li Kurdistana Îranê, biçin. Wî bi xebata xwe, çapên giring yên berhemên helbestvanên klasîk ên kurmanç, Feqîyê Teyran (teqrîben 1590-teqrîben 1660), Melayê Cizîrî (1570-1640) û Ehmedê Xanî (sedsala 17ê) derxistine.

1 Ez vê nivîsa xwe, diyarîyî hevalê xwe yê nemir Birûsk Tuganî dikim.

2 Bin. <http://www.loc.gov/catdir/cps0/romanization/kurdish.pdf>

Bifikire, nifşekî ciwanan ku hem kurmancî û hem soranîyê baş bizane! Hewce bi têkeleka ji her duyan qet tune ye. Ev yek bi siruştî peyda dibe, bêyî maytêkirina (midaxele) sîyasetvanên ku di meseleyên zimannasî da ne pispor in. Mirov dikare bibîne ku ew niha ji çê dibe. Bo nimûne, peyvên soranî yên weku “çapemenî” û “derbirîn” niha di kurmancîyê da bi kar tên. Ev heta berî 1980yan jî nebû. Bi heman awayî, peyvên kurmancî “heval”, “dever” û “bizav” - ku her sê bi “v” ne - niha di soranîyê da tên bikaranîn. Dîrokê, her du zarava gihandine hev. Bi xêra televîzyon û radyoyên kurdî û înternetê, niha rûbirûbûneka berdewam heye ji bo zarava û peyvên ku ji hin komên mezin yên xelkî ra berî niha nenas bûn.

Di pêvajoya 16 salan da ku min tê da çapa pêşîn ya ferhenga xwe ya kurmancî-îngilîzî amade dikir, xuya bû ku ziman di guhartinê da ye. Dema min di sala 1986an da dest bi wê kir, cudabûneka aşkera di navbera kurmancî û soranîyê da hebû. Ber bi dawîyê ve, nêzîkî sala 2000î, diwarên ku di navbera her du zaravayan da hebûn teniktir dibûn. Di dawîyê da, min dît pêdivî ye ku ez wan peyvên ku kurmancîxêv bi kar tînin û deh sal pêştir ji wan ra xerîb bûn, biximê.

Dîtina kurmancî û soranîyê bi çavê ku ew şîrikên wekhev in, ne tenê meseleyeka zimani ye, lê ya civakî ye jî. Brîtanayîyan di dema desthilatdarîyê da li Îraqê (1921-1932) îsrar kir ku tenê zaravayê soranî li xwendingehên kurdî bê xwendin. Vê yekê nerazîbûneka berçav di nav kurmancîxêvan da peyda kir. Hilbijartina zaravayekî li ser hesabê zaravayekî din, bi gotineka din sepandina zaravayekî li ser xelkekî ku bi zaravayekî din diaxive, misoger cudabûnê peyda dike. Hişyarîya li hember hewlên parçekirina kurdan, handereka giring e ji bo ku hiseka hevqirtina neteweyî, li her derê di nav zarokên kurdan da bê çêkirin. Mijara zimani dikare di destên şaş da çêkeka gelekî xeter, alaveka parçekirinê be.

Hin kesan ji bo çareserkirina pirawayîya kurdîyê erebî yan almanî weku pîvan pêşniyar kirine. Hem erebî û hem almanîyê awayên xwe yên nivîsînê yên standardkirî - “fusha” ji bo erebî û “Hochdeutsch” (almaniya bilind) - hene. Bersiva min: pêwendîya vê senaryoyê bi kurdîyê ve gelekî kêmtir e. Zimanê almanî yê standard bi xêra stîlistên weku Martin Luther (1483-1546) û Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) û herweha asta xwendin û perwerdeyê, ku gelekî cuda bû ji ya ku li Kurdistanê hebû, serkeftî belav bû.

Her ziman xwedî dîrok û wargeha xwe ya taybetî ye û rewşa zimanê 'erebî bi kêrî wargeha kurdî nayê. Zimanê Quranê rûmeteka taybetî ku mînaka wê di kurdîyê da yan - di vê mijarê da - di tu zimanekî din da tune ye, daye zimanê 'erebî yê nivîskî. Herçiqas awayê devkî yê hemû zimanan heta dereceyekê ji awayê nivîskî cuda ye, 'erebî ji piraniya zimanên din berçavtir vê dîglosiyê - di yûnanîyê da maneya "du formên zimanekî" - nîşan dide. Weku qaîde, hemû 'erebên xwenda dizanin "fusha" yê - standarda nivîsinê ya ku bi giştî ji Mexribê heta Îraqê 'eynî tişt e - bixwînin û binivîsin. Herweha, her kes ji bo mebestên danûstandinên devkî bi devoka xwe ya herêmi diaxive. Piraniya xelkî baş dizanin ka kîjan "fusha" û kîjan ne "fusha" ye.

Rewşa dîglosî ya zimanê 'erebî dikare bi awayekî din ji bo kurdîaxêvan modeleka bisûd be. Awayekî standard yê kurmancîyê her ji niha ve di prosesa sazûnê da ye, herçend her kes li ser ka divê çî bikeve û çî nekeve zimanê standard, ne lihev be jî. Soranîya nivîskî, ya ku li ser bîngeha devoka Silêmanîyê ava bûye, di rêya standardkirinê da bi hin guncandinan - li jêrê binêre - gelekî li pêştir e. Sîstemeka perwerdeyê ya kurdî dê alîkariya kurdîaxêvan bike ku ew hêsantir formên ferhengî û rêzimanî yên zimanê standard - çî ew kurmancî û çî soranî be - ji yên devoka xwe cuda bikin.

252 | Ji bo wan, yên ku hêj israrê dikin ku divê zimanekî têkel bi terkîbkirina kurmancî û soranîyê di tevlihevîyekê da bê afirandin, bala xwe bidin evên jêr:

1) Navdêrên kurmancî xwedî du zayend (nêr û mê) û du halan (xwerû û tewandî) ne. Soranîya Silêmanî û Kerkûkê ne xwedî zayend ne ji hal e; lê hin şopên zayend û halî di soranîya Hewlêr û Mukrîyanê da hene.

2) Her yek ji van du zaravayan forma pasîvê ya karê bi awayekî cuda çê dike. Bo nimûne, mirov bi kurmancî bi bikaranîna kara alîkar "hat" û radera "dîtin"ê dibêje "Kur hat dîtin". Di soranîyê da, mirov bi paşgira pasîf "-ra"yê û reha dema niha "-bîn" -ê çê dike û dibêje: "Kureke bîn(d)ra".

3) Bi ser da jî, nasyariya morfolojîk weku "the"ya îngilîzî - di kurmancîyê da tune ye; lê di soranîyê da ji bo yekhejmarîyê "-eke" û ji bo pirhejmarîyê "-ekan" hene ku li bêjeyan zêde dibin.

4) Dîgel ku kurmancî xwedî du desteyên cihnavên kesî, yên halê xwerû (ez, tu, ew, em, hûn û ew) û yên halê tewandî (min, te, wî [nêr]/wê [mê], me, we û wan) ye, soranî xwedî desteyeka cihnavên xweser (min, tu, ew, ême, êwe û ewan) û desteyeka paşnûsekên cihnavî (-[i]m, -[i]t, -î/-y, -man, -tan û -yan) e.

5) Kurmancî xwedî dema bê (ayinde) ya serbixwe ye (bo nimûne, *ez ê bibînim*) û ew ji dema niha (bo nimûne, *ez dibînim*) cuda ye. Lê belê di soranî da dema niha (bo nimûne, [*min*] *debînim*) hem ji bo dema niha hem jî dema bê tê bikaranîn.

Kijan ji van formên cuda dê ji bo vî zimanê têkel bê hilbijartin? Ez weku mamosta ku xwedî tecribeya gelek salan im, di fêrkirina kurmancî û soranîyê da dikarim, bibêjim ku ev hewl dê zêdetir arêşeyan peyda bike ji dêvla ku çareser bike. Ew dê bibe gêlmeka gavanî ya rêşaşker û qedexeker. Sernekeftin dawîya wê ye.

Çend zimanên cotstandard hene, ji wan weku mînak norwecî (bokmâl û nynorsk), albanî (geg û tosk) û ermenî (rojhilatî û rojavayî). Rewşên serbo-xirwat (bosnî jî tê da) û hindî-ûrdûyan ji bo berawirdkirinê hêj minasibtir in, ji ber ku her yek bi du alfabeyan tê nivîsîn ku berawirdî di navbera wan da yekbiyek e. Îca, miamelekirina kurmancî û soranîyê weku du şirikên wekhev, ne rewşeka kurdî ya bêhempa ye û pirawayîya wiha li cihên din jî tê dîtin.

Herçend ez ne piştgirê terkîbkirina kurmancî û soranîyê di yek zimanê têkel da me, hin rê hene ku bi wan her du zarava bî nêzîkkirin. Ev dikare ji bo qisekerên zikmakî û yên bîyanî weku pirseka perwerdeyî di fêrkirina kurdîyê da bê dîtin. Gelek caran diqewime ku di kurmancîyê da bo filan peyvê cihêrengî yan pirteşeyî heye, lê di soranîyê da bi tenê şiklek yan têşeyek heye; yan berevajî, di soranîyê da pirteşeyî heye, lê di kurmancîyê da her yek şikil heye. Di rewşên wisa da, metodolojîya ku ez pêşniyar dikim ev e: ji bona ‘eyarkirin yan nêzîkkirina her du zaravayan, di zaravayê pirteşeyî da, da ku teşeyekê vebijêrin, divêt ku em li zaravayê yekteşeyî binêrin. Pîrî caran, gava ku em wisa dikin, ev kiryar rê xweş dike ku em biryarê bidin bê em dê kîjan peyv yan teşeyê bibijêrin.

Ka em bi nimûneyekê ji warê peyvsazîyê dest pê bikin. Pêşgira “**di-**”yê, bo nimûne “**di-bînim**” û “**di-froşim**”, nîşana raweya xeberî (indicative) ya dema niha ya karên kurmancî ye. Cihêrengî di hembera wê ya soranî da heye. Ji bo vê rewşê li Mukrîyan (Îran) û Hewlêrê (Îraq) pêşgira “**de-**”yê tê bikaranîn, bo nimûne, “**de-bînim**” û “**de-froşim**”. Lê, li Silêmanî û Kerkûkê (Îraq) û Sineyê (Senendec, Îran) pêşgira “**e-**”yê tê bikaranîn, bo nimûne, “**e-bînim**” û “**e-froşim**”.

Di van 20 salên bihurî da, meyla soranîya nivîskî, heta di nav nivîskarên Silêmanîyê da ku devoka wan weku bîngeha soranîya nivîskî ye jî, ji forma bi “**e-**”yê bêtir forma bi “**de-**”yê tê bikaranîn. Ji ber ku soranîyê meyla xwe zêdetir ji “**e-**” daye ser “**de-**”yê, têgihîştina dualî di navbera her du zaravayan da çêtir bûye.

Ka em di warê ferhengê da, li peyvên kurdî ji bo alava malînê binêrin. Peyva “gesik” yan “gîsik” di soranîyê da têra xwe belav e. Gelek guhartoyên herêmî û deynkirinên ji erebî (“melkes” ji “miknese” ya erebî), aramî (“kinoşe”), ermenî (“avlek”, herweha “siq-avêl” - alavê malînê yê mezin ji bo malîştina kadînê - ji “avel” ya ermenî) û herweha yên din weku “bermalk”, “şicing”, “sivnik”, “sîzik”, “cerîvk”, “sirge” û “gêzi” (Zîlan 1989: 128 [kvast]; Chyet 2003) di kurmançiyê da hene. Bê şik, dewlemendiya dîroka kurdî di cudayiyên ferhengî yên weha da dîyar dibe. Tevî wê jî, karê bijartina peyvekê ji nav vê mişehîya peyvan, coşarker xuya ye. Ma bi rastî weha ye? Ma formeka kurmançî naşibe “gesik”a soranî? Di rastiyê da, yek heye, “gêzi”. “Gêzi” ya kurmançî û “gesik”a soranî aşkera hevreh in. Zêdebarî vê yekê jî, bi kirmanckî (zazakî) “gezi” ye, û bi hewramî (goranî) jî “gizi” ye. Ez dikarim îdiayê bikim ku gava di kurmançiyê da “gêzi” weku têgiha standard ji bo “alavê malînê” bê destnîşankirin, ku berginda wê ya nêzik di soranîyê da heye, fêmkirina dualî dê hebe.

Ka em nimûneyeka din bidin û di kurdîyê da ku li hembera peyva îngilîzî “to say”ê binêrin. Radera wê di kurmançiyê da “gotin” e. Formên cuda yên vê raderê di soranîyê da hene: “wutin”/“witin” li Silêmanî û Kerkûkê, “kutin” li Mukrîyanê û “gotin” li Hewlêrê. Bi hîlbijartina “gotin”ê weku forma standard yan nivîskî, em gaveka biçûk ber bi nêzikkirina kurmançî û soranîyê ve diavêjin. Devokên herêmî nîşanên zimanê zindî ne. Heger pêşniyara min bê qebûlkin, ez dê xelkê Silêmanî û Kerkûkê han bidim ku li ser bikaranîna “wutin”/“witin” û yên Mukrîyanê ku li ser gotina “kutin”ê di zimanê xwe yê devkî da bidomin. Lê, ez dê ji bo axaftina resmî û nivîsînê bikaranîna forma “gotin”ê pêşniyar bikim. Heman tişt ji bo peyvên “alava malînê” jî derbasdar e: Ez piştgirîya avêtina peyvên devokî “bermalk”, “avlek”, “melkes” û hwd. nakim. Ez hêvîdar dibim ku xelk wan bi berdewamî di herêmên xwe da bi kar binin, wan dewrî nîşên paştir bikin lê peyva standard “gêzi” jî bizanin. Ev rewş nêzikî rewşa dîglosiya erebîyê ya navborî dibe ku her kes bi devokeka herêmî diaxive, lê zimanê nivîsînê yê standard ji Mexribê heta Hilala Bibereket (Fertile Crescent) - yan di meseleya kurmançiyê da ji Semsûrê heta Sersingê - bi heman awayî ye.

Di her sê nimûneyên heta niha da, zaravayek cudayiyeka kêr nîşan dide, lê cudayîya zêde di zaravayê din da heye. Ez bi sehkirina her du zaravayan bi hev ra metodekê ji bo vavartina formên ku dê her du zaravayan nêzikî hev bikin - berjenga standardkirinê - pêşniyar dikim. Ev e ya ku me minaqeşe kirîye:

Kurmancî

- dibînim
- gêzî (avlêk, bermalk, cerîvk, kînoşe, melkes, hwd.)
- gotin

Soranî

- debînim (ebînim)
- gesik (gisik)
- gotin (wutin/witin, kutin)

Nimûneya din, ku ew jî ji warê peyvsazîyê ye, dê diyar bike ku hîlbijartina formekê ji nav gelek forman ya ku digel formeka ketîye zaravaya din li hev dike, her car ne ewqas hêsan e. Ka em bala xwe bidin partisîpa dema bihurî. Em di kurmancîyê da partisîpa dema borî ji raderê - bo nimûne “dîtin”, “dan” - çê dikin bi rêya avêtina paşgira “-(i)n” ya dawîyê - “dît-”, “da-” - û guherîna wê bi “-î” ji bo rehên nedengdêr - “dîtî” - û “-yî” (behdînî “-y”) ji bo rehên ku bi dengdêrekê xelas dibin - “dayî”.

Sê awayên herêmî di soranîyê da hene (MacKenzie 1961-62: v. 1, r. 97, §213). Li Hewlêr û Rewandîzê, nêzikî sinorê di navbera zaravayên kurmancî û soranî da, partisîpa dema borî weku ya kurmancî tê sazîkirin; “dîtin” → “dîtî”, “dan” → “day”. Li Silêmanî, Kerkûk û Mukrîyanê, paşgira dawîyê ya paş dengnedêrê “-û” (yan “-uw”) û ya paş dengdêrê “-w” ye; “dîtû”, “daw”. Li Sine û Warmawayê, paşgira dawîyê ya paş dengnedêrê “-îğ” û ya paş dengdêrê “-ğ” ye; “dîtîğ”, “dağ”.

Her sê awa ev in:

<u>Hewlêr</u>	<u>Sil. Muk.</u>	<u>Sine</u>
dîtî	dîtû	dîtîğ
day	daw	dağ

Forma “-îğ” ber bi kurmancîya jêrîn yan kirmanşanîyê yan kelhûrî ve diçe (Fattah 2000:386) û li derveyî wan deveran zêde nayê nasîn. Piranîya rewşenbîrên soranîaxêv forma “-î”yê bi formeka paşkeftî dibînin. Sepandina wê li ser awayê nivîsînê ya adetî û cihgirtî, ku formên “dîtû” û “daw” wê dinimînin, dikare temamen wê dijberîya cudaker peyda bike ya ku em hewl didin xwe jê dûr bixin. Devoka Hewlêrê û devoka Mukrîyanê li ser gelek xalan li hev dikin. Her du, raweya xeberî ya dema niha bi pêşgira “de-”yê lê ne bi “e-”yê çê dikin, her du, halên tewangê û du zayendên navdêran diparêzin û her du bê cihnavana nîşanê “em”ê ne û tenê “ew”ê bi kar tînin. Lê, Mukrîyan di mijara partisîpa bi formên “-û” û “-w”yan da digel Silêmanî û Kerkûkê hevbeş e. Ev herêm li ser hev piranîya soranîaxêvan himbêz

dikin û herweha standarda nivîsînê ya cihgirtî ya ku niha tê bikaranîn dinimîn. Divê tiştê ku cihê xwe girtiye neyê piştguhaxistin yan jî weku em îngilîz dibêjin: If it isn't broken, don't fix it! (Serê neêşe ne hewceyî destmalê ye)

Gava eslê reha dema borî ji yê forma raderê cuda be, hingê forma me bi “forma temamker” (suppletive form) tê binavkirin. Bo nimûne, ka em berê xwe bidin kara “dîtin”ê. Dema niha di kurmancî û soranîyê da ji reha temamker “bîn-”ê çê dibe: “dibînim” (kurmancî) û “debînim” (soranî). “Bînîn” weku rader digel “dîtin”ê di gelek devokên soranî da tê bihistin. Aşkera ye ku divê “dîtin” weku awayê standard bê bijartin çunkî ew di her du zaravayan da heye û ji ber ku “bînîn” di kurmancîyê da nayê bikaranîn. Herwisa, bi kirmanckî rader “dîyayene” ye, û reha dema niho “vîn-” e (vîn-eno = Ew dibîne); bi hewramî/goranî jî, rader “diay” e û reha dema niho “wîn-” e.

“Gotin” kareka din ya xwedî forma temamker e. Mirov çend awayên cuda di kurmancîyê da dibîne: (ez) dibêjim, divêjim, diwêjim, dibêm, divêm, diwêm, dêjim. Forma “dibêjim” her ji niha weku awayê standard hatiye hilibijartin. Îca, ne pêwîst e ku em xwe bi hilibijartina yekê ve mijûl bikin.ⁱⁱⁱ Forma soranî li Silêmanî, Kerkûk û Mukrîyanê “delêm” e. Hewlêrî weku adet “-l-“ dike “-r-“ û “derêm” forma “delêm”ê ya çaverêkirî ye. Awayê li Sine “êjim” e - dibe ku ji “e-[w]êj-im”ê be. Forma “bêj”- bi xwe di soranîyê da bi tenê di forma subjunktîf (dananî) ya devoka Sineyî da heye (îndikatîf: “êjim”; subjunktîf “[gerek-m-e] b-êjim”). Hem di kurmancî hem jî di soranîyê da, navdêr hene ku bi bikaranîna “-bêj”ê hatine çêkirin. Ya/ yê ku stran dibêje di kurmancîyê da “stran-bêj” û di soranîyê da “goranî-bêj” e. Herweha, vegêra/ê çirokên evîndariyê weku *Mem û Zînê* û *Xec û Sîyabendî* “deng-bêj” e. Îca, dema niho ya standard a “gotin”ê di kurmancîyê da “dibêjim” lê di soranîyê da “delêm” e. Ez bi guman im ku mirov karibe forma *debêjim li ser soranîyê ferz bike. Divê em qîma xwe bi bikaranîna “-bêj”ê binin di peyvên weku “goranî-bêj”ê û hwd da.

Ez hêvîdar im ku min bi van mînakên kurt nimûneyek ji çawanîya standardkirina zimanekî dabe we. Divê çend faktor li ber çav bê nê wergirtin: agahiyên zimanî yên hejmareka berfireh a devokan, zanyariyên civakî-zimanî û herweha hêvîkirineka rastbîn ka kîjan form dê ji bo bikarhînerên armanckirî qebûlbar bin. Dilê min geş dibe gava ez di dema vê nivîsê da dibînim ku çiqas kar her ji niha bi pêş ve diçe. Hilibijartina “debînim” ne “ebînim” di soranîyê da û

“dibêjim” lê ne “dibêm” yan “divêjim” di kurmançiyê da û hwd mînakên çirûskdar in ji proseseka ku niha bi rêya xwe da dimeşe.

Min zimanên kêmanîyan ên li Kurdistanê - kirmanckî li hin beşên Kurdistanê Tirkîyeyê, goranî/hewramî li hin beşên Kurdistanê Îraq û Îranê, sûrî û torî (devokên aramîya nû (sûryanî) ya filehên Kurdistanê û tirkmenî li devera Kerkûkê - ji bîr nekirine. Sîstemeka perwerdeyê ya wekhevîxwaz dê perwerdeya bi van zimanên kêmanîyan di asta herêmî da ji berdest bike.

Encam

Weku encam dixwazim bibêjim di prosesa standardkirinê da, ji dêvla ku em formeka cuda ya zaravayekê li ser zaravayekê ferz bikin ku ev yek wê dijberîya cudaker bi xwe ra bîne, divê em hevbeşiyên wan derxînin pêş û wan bi kar bînin. Ev tişt bi perwerde, televîzyon û hwd dikare bê kirin ku dê tesîrê li hişmendîya neteweyî jî bike. Piştguhavêtina rastîya ku zimanê kurdî ji cewhera xwe, zimanekî pirzaravayî ye, dê şaşiyeka taktîkî be. Ez gelek bi micidî pêşniyar dikim ku kes bi wê rêyê da neçe. Ji ber ku sepandina zaravayekî li ser xelkekî ku bi zaravayekî din diaxive, dê miheqeq cudabûnê çê bike. Hişyariya li hember hewlên parçekirina kurdan, handereka giring e ji bo ku hiseka hevgirtina neteweyî, li her derê di zarokên kurdan da bê çêkirin. Mijara zimanî dikare di destên şaş da çekeka gelekî xeter, alaveka parçekirinê be. Ji dêvla vê, divê rêzgirtina dualî ya hemû zaravayan û hezkirina jidil hebe. Ez li şûna afirandina zimanekî têkel yan sepandina zaravayekî, hînkirina her du zaravayan (di her du alfabeyan da) û baldarîkirina li ser standardkirina wan tewsiye dikim. Jixwe qebûlîkirina rewşa ku niha heye jî her ev e.

Çavkanî

Chyet, M. L. (2003). *Kurdish - English dictionary (Fehenga Kurmancî-Inglizî)*. New Haven: Yale University Press.

Fattah, I. K. (2000). *Les dialectes kurdes méridionaux: étude linguistique et dialect[o]logique*. Leuven : Peeter.

MacKenzie, D. N. (1961-62). *Kurdish Dialect Studies*, London: Oxford University Press, 2 vols.

Zilan, R. (1989). *Svensk - Kurdiskt Lexikon (Nordkurdiska) (Fehenga Swêdî - Kurdî, Kurmancî)*. Stockholm: Statens Institut för Läromedel.v

-
- i Min cedwelek ku berawirdîya van sê rênivîsan diyar dike ji bo Kitêbxaneyê Kongresê (Library of Congressê) resim kirîye: <http://www.loc.gov/catdir/cpsd/romanization/kurdish.pdf>. Cedweleka mîna wê di fehenga min da heye (Chyet, 2003: r. xxxix-xl).
 - ii Peyivên din ku ji devereke heta devereke din cuda ne ev in: kiyark (gidark; kari; karkevîk; kufkarik; k'umik) - bi tirkî "mantar"; tevnpîrk (dapîroşk; pêrtêvink; p'indepîr; pîr; pîr hevok; pîrik) - bi tirkî "örümcek"; û barçimok/balçimk/pîrçemek (çekçekîle; çil; şevrevînk; şevşevok) - bi tirkî "yarasa".
 - iii "vajanâ (vaj-)" ya kirmanckî ji heman rehê, ya ku hevrehê "vox", "voci" (deng) ya latîni ye ye.